

Geldolph A. Kessler (1916-2002)

Centraal Bankdirecteur, eigenzinnig macro-econoom en onafhankelijk denker over geld in de samenleving

Martin Fase¹

G.A. Kessler was vanaf de jaren 1960 tot begin jaren 1980 centrale bankier en hoogleraar in de leer van het geld op de UvA. Hierdoor was hij één van de weinige geldtheoretici in Nederland die ook een feitelijke rol speelde bij het monetaire beleid in ons land. Op De Nederlandsche Bank fungeerde hij als haar monetaire geweten. Als hoogleraar was hij een eigenzinnig beoefenaar van de leer van het geld die hij vaak vereenzelvigde met de monetaire theorie van de Bank. Ook na zijn terugtreden bij de Bank in 1980 zette hij zijn wetenschappelijk werk voort en publiceerde daarover nog enkele malen. In die laatste jaren waren daarbij kringloopverstoring met uitstoot van arbeid, onvoldoende kapitaalvorming en de houdbaarheid van de collectieve sector zijn macro-economische aandachtspunten. Dit artikel beschrijft Kesslers leven en werk. Het maakt deel uit van de geschiedenis van het economisch denken in ons land gedurende de tweede helft van de vorige eeuw.

1 Inleiding

Dit artikel gaat over de monetaire econoom en centrale bankier Geldolph Adriaan Kessler. Hij was twintig jaar hoogleraar monetaire economie op de UvA en daarnaast bijna dertig jaar werkzaam op De Nederlandsche Bank. Hiervan maakte hij gedurende 1963-1980 deel uit van de directie. In die hoedanigheid was hij verantwoordelijk voor haar Studiedienst, waarvan hij in 1953-1959 de chef was geweest en feitelijk leiding gaf aan de daar werkzame economen en statistici. Deze

¹ Gaarne dank ik mijn voormalige collega onderdirecteur en chef Studiedienst van De Nederlandsche Bank drs. H.H. van Wijk voor zijn opbouwende opmerkingen bij een eerdere versie van dit artikel. Ook ben ik dank verschuldigd aan de medewerkers in het Maagdenhuis van de Dienst informatievoorziening van de UvA voor hun hulp bij het traceren van de archivalia met documenten over de instelling van de leerstoel monetaire economie en benoeming in 1961. Hieruit blijkt dat de hoogleraren G.Th.J. Delfgaauw en C. Goedhart de drijvende krachten waren achter de instelling van het nieuwe extraordinariaat in hun faculteit waarmee zij het studieaanbod van de faculteit wilden verbreden.

dienst was van groot belang in de voorbereiding van het economisch-financieel beleid van de Bank en haar president. Heel speciaal was dat het geval in het tijdvak Holtrop toen monetair onderzoek een prominente plaats binnen de Bank innam. Dat verschafte haar een gezaghebbende positie in Nederland en binnen de toenmalige internationale monetaire wereld van circulatie banken. Mede hierdoor genoot ze ook groot aanzien in academische kringen.

Als hoogleraar was Kessler volgens zijn officiële leeropdracht belast met het onderwijs en onderzoek in de leer van het geld in de doctoraalfase van de economiestudie. Hieraan gaf hij op een geheel eigen en singuliere wijze invulling met zijn doctorale colleges monetaire economie aan studenten sociale of algemene economie in de slotfase van hun studie. Centraal en voortdurend aandachtspunt in zijn onderricht was de monetaire analyse van de Bank en de theoretische grondslagen hiervan. Als centrale bankier, wat zijn hoofdfunctie was, oefende hij ook grote invloed uit op het geldbeleid en vormde hij, naar de woorden van Zijlstra, het wetenschappelijk geweten van de Bank. Dit manifesteerde zich in zijn wetenschappelijke publicaties en, zij het minder zichtbaar, in interne notities en gedachtewisselingen met zijn staf, zijn werk voor werkgroepen van de OESO te Parijs en zijn lidmaatschap van een aantal gezaghebbende commissies van onder meer de SER te Den Haag. De praktische invloed van dit grotendeels in anonimiteit verrichte adviserend beleidswerk valt lastig na te gaan en blijft daarom in het volgende grotendeels rusten, al zijn er in zijn geschriften zeker sporen van terug te vinden.

In het volgende komen wel een aantal andere kanten van Kessler in detail aan de orde. In paragraaf 2 wordt, om te beginnen, kort aandacht gegeven aan de persoon Kessler en zijn maatschappelijke loopbaan. De paragrafen 3 en 4 bespreken de voornaamste aandachtspunten in zijn wetenschappelijke arbeid en analyses en wel aan de hand van zijn geschriften, genoemd in de bibliografie bij dit artikel. In paragraaf 5 wordt Kesslers plaats in de economische wetenschap geschetst in het licht van zijn tijd. Paragraaf 6 besluit met enkele conclusies over de persoon Kessler, zijn wetenschappelijke werk en de betekenis ervan voor de samenleving. Oogmerk van dit opstel is een bijdrage te leveren aan de geschiedenis van het economisch denken in het Nederland van de tweede helft van de twintigste eeuw. Hierin speelde Kessler als monetair theoreticus en economisch practicus een beeld bepalende rol. Dit artikel beoogt in het bijzonder zijn betekenis te schetsen binnen de Nederlandse economische wetenschapstraditie waarvan Kessler onmiskenbaar deel uitmaakte.

2 De persoon en econoom Kessler

Afkomst en studie. Geldolph Adriaan Kessler werd op 26 november 1916 geboren te Bloemendaal als oudste in een gezin van zes kinderen. Dolph, zoals zijn roepnaam luidde, was de zoon van ir. G.A. Kessler die via H. Colijn, zijn vroegere werkgever bij de Koninklijke Olie te Batavia, nauw was betrokken bij de

voorbereidingen voor de oprichting van Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staalfabrieken in IJmuiden. Die kregen in 1918 hun beslag met de bouw van een hoogoven en fabriekshallen aan de mond van het Noordzeekanaal. Van dit moderne industriële bedrijf werd vader Kessler in 1920 lid van de directie en na het overlijden van H.J.E. Wenckenbach in 1924 voorzitter van de directie. Vanaf het midden van de jaren 1930 tot 1946 maakte trouwens ook de eerste naoorlogse Bankpresident, M.W. Holtrop, hiervan deel uit. Vader Kessler was echter meer dan alleen werktuigbouwkundig ingenieur en fabrikant van staal. Hij was bovenal een creatieve ondernemer die een grote dadendrang met maatschappelijke visie aan de dag legde. In zijn jonge jaren was vader Kessler bovendien een succesvol voetballer en international die in 1905 aanvoerder was van het Nederlandse elftal. De zeldzame keren dat hij over zichzelf sprak toonde de zoon Kessler veel bewondering en respect voor de veelzijdige inzet van zijn vader. Die beschouwde hij als een ondernemer in hart en nieren met een brede maatschappelijke visie en betrokkenheid. Evenals zijn zoon vele decennia later, was hij actief in wat nu heet de Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde. Voor dit genootschap schreef vader Kessler in 1928 een preadvies over het toen actuele onderwerp kartelvorming en maatschappelijke welvaart. Veertig jaar later trad de zoon met preadviezen in 1978 en 1981, in het voetspoor van zijn vader. Van deze vereniging was Kessler jr. ook vele jaren secretaris-penningmeester, namelijk gedurende 1959-1971, waardoor hij mede invloed kon uitoefenen op de keuze van economische onderwerpen die behandeld werden op de jaarvergadering. Op sportief gebied trad Kessler jr. eveneens in de voetsporen van zijn vader: tot op middelbare leeftijd was hij een fervent en verdienstelijk schaatser die de ijzers aanbod zodra de sloten en vaarten bevroren waren en het ijs betrouwbaar was. Toen Kessler jr. midden jaren 1970 een flinke smak op het ijs maakte, zette hij echter definitief een punt achter deze sportieve liefhebberij.

In 1934 behaalde hij op het Kennemer Lyceum te Overveen het diploma HBS-b. Gedurende 1934-1941 studeerde zoon Kessler vervolgens economie op de UvA. Na zijn doctoraalexamen in 1941 aanvaardde hij een werkkring als econoom op het ministerie van Handel en Nijverheid, thans ministerie van Economische Zaken. Vervolgens was hij gedurende 1942-1946 verbonden aan de studiedienst van het ministerie van Financiën in Den Haag. In juli 1946 trad hij in dienst van het bijkantoor van de Javasche Bank te Amsterdam, destijds de circulatiebank van Nederlands-Indië, die een vestiging had in onze hoofdstad. Gedurende 1947-1951 werkte hij vervolgens op het hoofdkantoor van deze instelling in Batavia, het latere Jakarta. Hier was hij chef van de afdeling economische statistiek. In 1951 keerde hij naar Nederland terug om onderdirecteur van de Amsterdamse vestiging van de Javasche Bank te worden. Begin 1949 was hij in het huwelijk getreden met N.H. Leemhuis bij wie hij vier kinderen kreeg. Intussen begon hij ook te publiceren.

Publicist en centrale bankier. Uit de lijst met zijn publicaties tot 1981, opgenomen in het *liber amicorum* voor Kessler aangeboden bij zijn vijftenzestigste verjaardag, kan worden opgemaakt wat zijn wetenschappelijke producten uit die

Indische tijd zijn (Den Dunnen, Fase en Szász, 1981). Dat waren bijvoorbeeld artikelen in *De Economist* van die tijd. In 1948 over de positie van het pond sterling en een beschouwing uit 1949 over de reële druk van de buitenlandse schuld van Indonesië. Zijn analyse uit 1951 van het stelsel van deviezencertificaten in Indonesië in samenhang met de geldmarkt in Nederland stamt eveneens uit die Indische jaren. Verder publiceerde hij in *Economisch Statistische Berichten* van 1950 over de vraag of fluctuerende wisselkoersen behulpzaam zijn bij herstel van het multilaterale betalingsverkeer dat in die dagen in Europa van de grond kwam. Ook zijn Indonesische Kroniek in *De Economist* van 1952 en 1953, herinnert aan zijn jaren bij de Javasche Bank. Opmerkelijk maar van geheel andere aard, is een beschouwing van Kesslers hand over de determinanten van de omloopsnelheid van het geld. Dit artikel in *De Economist* van 1950 is een kritische analyse van het proefschrift van Zijlstra uit 1948 over de omloopsnelheid van het geld in samenhang met monetaire evenwicht en de waarde van het geld. Achteraf gezien is dit artikel vooral opmerkenswaardig, omdat het een voorbode is van Kesslers levenswerk als kritisch monetair denker en gezaghebbend beleidsman. Bovendien was het van geheel andere aard en nogal afwijkend van wat hij tot dan toe had gepubliceerd.

In augustus 1953 trad Kessler in dienst van De Nederlandsche Bank als chef van haar studiedienst. Deze positie kwam in 1952 vacant door het vertrek van C. Goedhart die was benoemd tot gewoon hoogleraar in de openbare financiën op de UvA. De in Rotterdam opgeleide en gepromoveerde Goedhart legde op de Bank en in nauwe samenwerking met Bankpresident Holtrop in de tweede helft van de jaren 1940 de grondslag van haar monetaire beleidsanalyse met als kernbegrip de verstoring van monetair evenwicht of neutraliteit van het geld. Dit was een van de bouwstenen in de monetaire theorie van de Rotterdamse hoogleraar J.G. Koopmans (1933) waarvan Zijlstra in zijn proefschrift een nadere uitleg en analytische precisering had verschaft.² Deze Koopmans was ook Goedharts monetaire leermeester. Overigens moet hij niet worden verward met de toen eveneens in Rotterdam werkzame wiskundige econoom en econometrist Tjalling C. Koopmans die veel later in 1975 de Nobelprijs voor economie zou krijgen. In het voetspoor van de monetaire zienswijze van Koopmans en Goedharts toepassing voor de praktische beleidsanalyse van de Bank werkte Kessler met zijn studiedienst die benadering analytisch verder uit en vervolmaakte haar theoretisch en empirisch. Centraal daarbij stond Kesslers streven om Koopmans theoretische abstractie neutraal geld praktische te vertalen ten behoeve van het monetaire beleid van de Bank. In 1958 zou Kessler hierover op de UvA zijn proefschrift bij Goedhart *cum*

² Dit proefschrift kiest als uitgangspunt Koopmans (1933) dat weer is gebaseerd op zijn nimmer verdedigde maar vrijwel voltooid in het Nederlands geschreven dissertatie. De drukproef hiervan werd destijds door schrijver dezes ontdekt in de archieven van het NEI in Rotterdam. Zie in dat verband ook de bundel met een keuze uit Koopmans geschriften bezorgd door Fase, 't Hooft Welvaars, Lambers en Zijlstra (1982). De redacteurs Zijlstra en Fase schreven hierin op respectievelijk pp. ix-xxii en pp. xiii-xxxix elk een inleidend artikel om de verschillende kanten van de persoon Koopmans nader te belichten.

laude verdedigen. Overigens ging volgens Holtrops biograaf Vanthoor (1993), de benoeming van Kessler tot opvolger van Goedhart op de Bank niet zonder slag of stoot en vielen er in dat verband ook andere namen. Eén daarvan was J.J. Polak, die in 1937 op de UvA al bij H. Frijda was gepromoveerd op een kwantitatief macro-economisch onderwerp met econometrische schattingen. Sinds 1948 was Polak werkzaam bij het IMF in Washington D.C. (Cramer en Fase, 2011). Bij de aarzeling van de Bank om Kessler aan te trekken als de nieuwe chef Studiedienst speelde overigens mede een rol dat Holtrop de jonge Kessler, die hij ook in ander verband tegenkwam, nogal academisch en onpraktisch vond. Bovendien was Holtrop bevreesd voor het mogelijke verwijt van nepotisme omdat het de zoon van zijn vroegere naaste collega bij Hoogovens betrof. Maar beide bezwaren werden per saldo ter zijde geschoven zodat Kessler in augustus van 1953 zijn taak als chef Studiedienst van de Bank kon aanvatten. In die functie zou hij zich ontwikkelen tot de monetaire toeverlaat en gezaghebbend raadsman van de Bankpresidenten Holtrop en Zijlstra. In 1958, na de verdediging van zijn proefschrift, werd Kessler onderdirecteur van de Bank met toezicht op de studiedienst en betalingsbalansregistratie om vervolgens in 1963 opgenomen te worden in de Bankdirectie. Hiervan zou hij tot zijn pensionering in mei 1980 lid blijven.

Hoogleraar op UvA. Per september 1961 werd Kessler ook tot buitengewoon hoogleraar monetaire economie op de UvA benoemd met aanvankelijk als officiële leeropdracht staathuishoudkunde in het bijzonder de analytische en normatieve geldtheorie. Begin 1962, nadat Kessler op verschillende gronden bezwaar had gemaakt tegen deze formulering van zijn leeropdracht, werd die gewijzigd en wel in staathuishoudkunde in het bijzonder de leer van het geld. Kessler bekleedde deze functie tot zijn emeritaat per september 1983. Als hoogleraar fungeerde hij twee maal als promotor en wel in 1977 en 1978 met dissertaties over respectievelijk de behoefte aan internationale reservevaluta en de afbakening van het liquiditeitsbegrip. In november 1984 hield hij zijn afscheidscollege over de monetaire voorwaarden voor economisch herstel. De Engelse versie van deze afscheidsrede verscheen later als een hoofdstuk in de bundel met voordrachten gegeven op de internationale conferentie die de faculteit ter ere van zijn afscheid had georganiseerd. Sprekers waren, om slechts enkele namen te noemen, H. Schlesinger van de Bundesbank, A. Lamfalussy van de Bank voor Internationale betalingen (BIB) in Bazel, Ch. Goodhart van de Bank of England en P. Korteweg, voormalig hoogleraar monetaire economie in Rotterdam (Van Ewijk en Klant, 1985). Na zijn pensionering schreef Kessler nog enkele wetenschappelijke publicaties. Ze worden vermeld in de bibliografie bij dit artikel. Een enkele daarvan is ook opgenomen in de door een aantal medewerkers van de Bank geredigeerde bloemlezing met vierentwintig van Kesslers artikelen en niet eerder gepubliceerde interne notities of toespraken. Deze bloemlezing werd uitgegeven bij gelegenheid van zijn vijfenzeventigste verjaardag (De Beaufort Wijnholds et al. 1990). Opmerkelijk is ook dat Kessler, anders dan de meesten van zijn universitaire collega's, geen bijzondere economische belezenheid aan de dag legde en

boekbesprekingen van zijn hand zeldzaam zijn. Vermoedelijk ontbrak hem voor dit laatste voldoende tijd of belangstelling. Kessler overleed op 2 oktober 2002 in zijn woonplaats Blaricum.

3 De monetaire econoom Kessler

Geldtheoreticus en centrale bankier. Kesslers monetaire *opus magnum* is zonder twijfel zijn monumentale proefschrift op de UvA uit 1958 over monetair en betalingsbalansevenwicht. Hierbij trad zijn voorganger als chef Studiedienst Goedhart op als promotor. Centraal in Kesslers monetaire benadering staat het concept kringloopevenwicht en de mogelijke verstoring daarvan door monetaire oorzaken. Deze klassieke metafoor van kringloopverstoring zou tot het einde van zijn wetenschappelijke loopbaan van tijd tot tijd terug keren in zijn macro-economische analyses. In zijn proefschrift staat in het bijzonder het geld als ruilmiddel centraal als bron van een dergelijke evenwichtsverstoring. Aangrijpingspunt daarbij is de zienswijze van J.G. Koopmans uit de jaren 1930 die de oorzaak van een mogelijke kringloopverstoring legt bij het gebruik van geld als ruilmiddel. In tegenstelling tot een verkeersmaatschappij met alleen ruilhandel opent het gebruik van geld in de zienswijze van Koopmans de mogelijkheid van het wegvallen van de natuurlijke andere zijde in het ruilproces omdat de tegenpartij kan besluiten het ontvangen geld als ruilmiddel niet te gebruiken maar op te potten. Dit doorbreekt de natuurlijke ruilketen en verstoort derhalve de economische kringloop. Koopmans noemde dit een verbreking van het monetaire evenwicht. Deze gaat gepaard met vraaguitval door oppotten van geld of een overmatige beroep op productiecapaciteit als gevolg van ontpotting van ruilmiddelen. In Koopmans zienswijze verstoorde dit vrijkomen van ruilmiddelen de economische kringloop omdat het de uitoefening van een extra macro economische vraag naar goederen en diensten in de volkshuishouding mogelijk maakt. Dit was logischerwijs uitgesloten in een niet-geld gebruikende of zuivere ruil economie. Voor zijn analyse volgde Kessler de inkleding van Hicks' befaamde IS-LM schema dat hij analytisch uitbreidde voor een open economie. Hiermee analyseerde Kessler de wisselwerking tussen lopende sfeer, de vermogenssfeer en de betalingsbalans met het buitenland. Kessler spreekt in die context van een driehoeksverhouding waarvan de kern drie evenwichtstoestanden behelst. Dit zijn het ex-ante kringloopevenwicht, monetaire evenwicht en betalingsbalansevenwicht wel te onderscheiden van de overeenkomstige ex-post evenwichtstoestanden.

De opvatting van Koopmans met neutraliteit van het geld als maatstaf werd na WOII op De Nederlandsche Bank onder Holtrop de leidraad voor de monetaire analyse en norm voor het monetaire beleid. Holtrops benadering was niet alleen normatief maar omvatte ook een operationeel statistisch kader om deze praktisch dienstbaar te maken aan de geldpolitiek van de Bank. Die was overigens niet geheel onomstreden zoals het monetaire debat dat zich in 1953/54 in Nederland naar aanleiding van het Bankverslag ontspoon, laat zien (Van Straaten 1989; Fase

1994). Nadere precisering van de begrippen als op- en ontpotting en monetair of macro-economisch evenwicht bleek wenselijk om tot een overtuigende beleidsbepaling te komen. Kesslers proefschrift bood deze nadere precisering die hij theoretisch inbedde aan de hand van de toenmalige internationale economische literatuur. Dit proefschrift maakt tevens duidelijk dat Kessler vanaf 1953, toen hij de chef werd van de Studiedienst van de Bank, naast de managementtaak die deze functie meebracht, zich in het bijzonder heeft toegelegd op de theoretische uitwerking van het monetaire beleidskader van de Bank. Hij deed dat in nauwe samenwerking met Holtrop, daarbij constructief voortbouwend op de analytische grondslagen die zijn voorganger Goedhart had gelegd.

Kenmerkend voor dit normatieve beleidskader en wijze van monetaire analyse is hun tautologisch karakter als gevolg van het ontbreken van expliciete gedragsvergelijkingen, zoals die in de traditie van Tinbergen in de modellen van het CPB voorkomen. Overigens waren die monetaire gedragsrelaties in de praktische toepassing op de Bank stilzwijgend en dus impliciet wel degelijk aanwezig. Toch speelde empirische toetsing in de benadering van Kessler geen systematische rol. In zijn uitwerking bleef die zelfs opvallend onderbelicht en ging veelal schuil in de vaak fraaie verbale analytische inkleding met statistische verhoudingsgetallen. Er zijn zeker drie voorbeelden in Kesslers latere geschriften aan te wijzen die deze stelling adstrueren en bovendien soms een apologetische ondertoon demonstreren.

Het eerste voorbeeld is Kesslers discussie met Polak uit 1961 naar aanleiding van de monetaire beschouwing door Holtrop in zijn Jaarverslag. Die ging over het door de Bank gehanteerde model of methode van monetaire analyse. Polak toont begrip voor de noodzaak bij Holtrop om in zijn uiteenzetting van het beleid ingewikkeldheid te vermijden en eenvoud te betrachten. Niettemin acht hij het verwaarlozen van het tijdpad bij monetaire impulsen en reacties misleidend en onjuist. Want, zo betoogt Polak, beleid en reacties spelen zich nu eenmaal af in de loop van de tijd en niet binnen het toevallig begrensde tijdbestek van één jaar. Kessler (1961) concludeert na een grondige analytische vergelijking van de monetaire methoden van IMF en de Bank dat over de logische juistheid van beide modellen geen verschil van mening behoeft te bestaan. Verschil ziet hij echter bij hun gebruik. Polak benadrukt de samenhang tussen nationaal inkomen, de betalingsbalans en het kapitaalverkeer in een dynamische context. In het model van de Nederlandsche Bank staan echter de monetaire verschijnselen centraal met het accent op verstoringen in de doorstroming van liquiditeiten omdat die de macro economische kringloop en de economische activiteit beïnvloeden in de beschouwde periode van een jaar. De analyse is dientengevolge geheel statisch en bezit daardoor ook een normatief element dat als kompas dient voor het feitelijke monetaire beleid door de Bank.

Het tweede voorbeeld biedt zijn inleidende beschouwing bij een keuze uit de geschriften van Holtrop in 1972. Hier bezigt Kessler het woord model heel uitdrukkelijk en formuleert hij de voornaamste vergelijkingen in Holtrops monetaire benadering (Kessler 1972). In die formulering staat centraal de

vergelijking die het verband legt tussen twee monetaire impulsen enerzijds en de nominale inkomensgroei anderzijds. De verbindende schakel wordt gevormd door de multiplicator met de marginale kasquote en invoerquote als parameters. Deze formulering maakt het mogelijk vast te stellen welke monetaire impuls wenselijk is bij evenwicht op de betalingsbalans en veronderstelde waarden voor de beide parameters bij afwezigheid van rentegevoeligheid. Om die reden noemt Kessler dit model een conditiemodel dat overigens volgens hem ook een simultaan model kan zijn ingeval men de invloed van exogene grootheden op de economische ontwikkeling analyseert. Strikt genomen is Kesslers formulering van het Holtrop-model echter geen simultaan model omdat expliciete gedragsvergelijkingen ontbreken. Hierdoor wordt het een stelsel met alleen definitie vergelijkingen dat tautologisch van karakter is. Deze formulering maakt echter wel inzichtelijk welke monetaire redenering wordt gevolgd ondanks het ontbreken van een gangbaar econometrisch gedragsmodel. Bovendien was ze heel begrijpelijk wat voor het overleg met het bankwezen uit die tijd van groot belang was om te overtuigen.

Het derde voorbeeld is van vijftien jaar later. Kessler (1986) was inmiddels gepensioneerd maar komt uitgebreid terug op zijn onderscheid tussen causaal en conditiemodel. Dit geschiedt in een welwillend en opbouwend commentaar op het econometrische model MORKMON van de Bank dat intussen beschikbaar was gekomen en de wisselwerking tussen de monetaire en reële sfeer gedetailleerd beschrijft (Fase et al. 1984). Dit model was sinds Kesslers vertrek op de Bank ontwikkeld en de eerste versie van het monetaire blok uit dit model verscheen in 1981 in het *liber amicorum* voor hem. Dit econometrisch model zou in de plaats komen van de Holtrop-Kessleriaanse werkwijze. Verrassend is dat Kessler, die anders dan zijn boven genoemde generatiegenoot Polak, weinig affiniteit bezat met de econometrische werkwijze, het model MORKMON wist te plaatsen in het kader van het hem sinds zijn dissertatie vertrouwde IS-LM model als monetair economische beschouwingswijze. MORKMON stelde hem in staat om de werking in de reële en monetaire vermogenssfeer te ontleden om aldus een beeld te krijgen van de feitelijke betekenis van de gehanteerde beleidsinstrumenten en hun economische effecten. Daarover was hij zeer tevreden. In dat licht acht hij voortdurende toetsing van de veronderstelde samenhangen van groot belang voor de fundering van een conditiebeleid dat is gestoeld op een geïntegreerd causaal monetair reëel macromodel dat MORKMON in feite is. Het is overigens opvallend dat hij in zijn commentaar met geen woord rept van de enorme feitelijke statistische inspanning die moest worden geleverd door de modelbouwers om de noodzakelijke kwartaalgegevens voor dit model te verkrijgen. Het CBS had destijds nog geen kwartaalconfrontatie van middelen en bestedingen terwijl het CPB zijn eigen gegevens voor zichzelf hield. Op initiatief van schrijver dezes besloot de Bank toen ze zelf te gaan maken en het resultaat, in overleg met de voorzitter van de Centrale Commissie van Statistiek, prof. P. de Wolff, naar buiten te brengen (DNB 1982; 1986). Buiten twijfel staat echter dat Kessler zich die enorme statistische inspanning ten volle heeft gerealiseerd, vertrouwd als hij was met het grote belang van statistische informatie voor het beleid. Deze

dataproblematiek lag bij zijn bespreking in 1986 vermoedelijk buiten zijn overwegend academische interesses op dat moment.

Geld, inflatie en de rente. De vraag kan gesteld worden of de centrale bankier Kessler ooit afzonderlijk aandacht heeft geschonken aan de rente, vooral omdat hij in zijn monetaire theoretische analyses hiervan dikwijls expliciet abstraheerde omwille van de eenvoud. In 1974 echter kreeg de rente zijn bijzondere aandacht en wel als indicator voor een remmend of stuwend monetair beleid. In die probleemstelling laat Kessler (1974) zien dat zulks het geval kan zijn wanneer de ontwikkeling van de al dan niet reële rente of het verschil tussen lange en korte rente in ogenschouw wordt genomen. Voor de ontwikkeling van de liquiditeitsverhoudingen en bestedingen signaleerde Kessler aanwijzingen dat het disconto de debetrente en daarmee de kredietverlening beïnvloedde. Later onderzoek op de Bank gaf empirisch steun aan deze zienswijze maar toen was Kessler geen centrale bankier meer (Fase, 1995). Naar aanleiding van vergelijkbaar onderzoek zoals van bijvoorbeeld in Fase (1972, 1973, 1975 en 1976) vonden er binnen de Bank regelmatig diepgaande gedachteswisselingen met Kessler plaats over de resultaten van het renteonderzoek verricht op de Bank. Ook zijn medewerkers op de universiteit Dierick (1967) en Porsius (1979) schonken in het kader van Kesslers academische onderzoekstaak aandacht aan de rente. Zij schreven over respectievelijk de renteafhankelijkheid van de liquiditeitsquote en de seizoenpatronen in het rentebeloo. Aandacht voor de rente lag vermoedelijk aan de rand van zijn beleidsinteresse maar Kesslers bijdrage uit 1974 is zonder twijfel een parel in zijn monetaire werk uit de latere fase van zijn loopbaan.

Wisselkoers- en monetair beleid. Typisch voor Kessler is zijn analyse van de geldontwaarding in de jaren 1970 (Kessler 1975). Hoewel het monetarisme toen op zijn hoogtepunt was benaderde hij het verschijnsel prijsinflatie op de klassieke wijze met de begrippen *demand pull*, *cost push* en daarnaast nog drie andere oorzaken waaronder de internationale prijsstijging. Hierbij valt in het bijzonder op dat hij een mogelijke overmatige geldgroei in de geest van het monetarisme van Friedman als bron van inflatie onbesproken laat. Toch kende de Bank toen al wel een beleid om de aanwas van de liquiditeitsmassa te beteugelen. Dit is een van de paradoxen in Kesslers monetaire denken, al werd op de Bank en in het bijzonder door Bankpresident Zijlstra wel de idee van een gematigd monetarisme verkondigd. Hiermede werd bedoeld dat geld van invloed was op de economische ontwikkeling maar dat ook andere voorwaarden, zoals op het terrein van loonvorming en overheidsfinanciën, vervuld moesten zijn voor een bevredigende afloop van het economisch proces. Er was natuurlijk wel het gezonde verstand dat inzag hoe lastig in een open economie als de Nederlandse de geldhoeveelheid is te beheersen. Deze internationale oriëntatie zorgde door de deelname aan het slangarrangement tegelijkertijd voor een nominale beleidsdiscipline, zo betoogde Kessler (1977; 1987b), met als uitkomst een effectieve appreciatie van de gulden. Die beperkte weer de binnenlandse geldontwaarding en schermde ons land

enigszins af tegen het inflatoire klimaat van de externe omgeving. Het vergde wel een geldmarktbeleid -Kessler sprak heel vindingrijk van klein monetair beleid- gericht op binnen de slang blijven met een ondersteunende beheersing van de binnenlandse liquiditeitscreatie of het grote monetaire beleid.

Onwil Friedmans verdiensten te zien. De omloopsnelheid hield Kesslers aandacht gevangen bij zijn monetaire onderzoek. Een belangrijke stap daarin was het inzicht dat zijn benadering zich, zoals Friedman eerder al deed, ook liet inkleden als de vraag naar geld. Op de Bank stimuleerde hij van harte het econometrisch onderzoek over dit onderwerp wat in die tijd resulteerde in een reeks publicaties van zijn econometrisch gevormde medewerkers (Kuné en Fase, 1974; Fase, 1975; 1979; Den Butter en Kuné, 1976; Den Butter en Fase, 1981). Bij dit alles is opmerkelijk Kesslers onwil om de grote monetaire verdiensten van Friedman (1958; 1963), die culmineerden in zijn monumentale studie uit 1963, te erkennen (Friedman en Schwartz, 1963). Dat is temeer opmerkelijk omdat juist Friedman aan het langetermijnaspect in het bijzonder aandacht schonk wat ook Kessler als geldtheoreticus boeide. Niet ontkend mag worden dat in Friedmans analyse het buitenland buiten beeld bleef maar voor Nederland een significante grootheid is (Fase 1987). Zal hier toch een rol hebben gespeeld dat Friedmans technisch zuivere methodologische statistische inkleding met het toetsen van hypothesen tegen een alternatieve veronderstelling -in dit geval bestedingsimpulsen versus monetaire schokken- de op statistisch gebied niet onderlegde Kessler parten hebben gespeeld naast het feit dat Friedman zich op een gesloten volkshuishouding richtte? We weten het niet en kunnen er slechts naar gissen.

4 De economische beleidsadviseur Kessler

Macro-economische vraaguitval. In zijn afscheidscollege als hoogleraar monetaire economie op de UvA in 1984 komt Kessler met een breed en internationaal perspectief terug op het vraagstuk van de economische stagnatie. Hij onderzoekt in dat verband de mogelijkheden van economisch herstel met monetaire middelen waaronder het rente-instrument. Hij vraagt echter ook uitdrukkelijk aandacht voor de inzet van meer beleidsinstrumenten dan alleen monetaire. Immers, de oorzaken kunnen van uiteenlopende aard zijn en zowel de aanbod- als vraagzijde betreffen. Hierin zijn monetaire factoren en de kredietpolitiek niet noodzakelijkerwijs doorslaggevend voor een beleid om economisch herstel te bereiken. Uitdrukkelijk maakt hij in dit verband melding van de betekenis van omgevingsfactoren als de reële wisselkoers en -rente, de internationale concurrentiepositie en de betekenis van de institutionele regelgeving. Het zijn vooral deze algemene thema's die in zijn macro-economische publicaties uit het slot van zijn loopbaan de volle aandacht krijgen.

Kessler bewoog zich buiten het monetaire vaak op het ruimere macro-economische domein, waarvan het monetaire in zijn opvatting maar een deelterrein

vormde. Toch leidde dat pas in de jaren 1970 tot publicaties. Hiervan verdient vooral zijn werk over stagflatie en de wisselwerking tussen de collectieve en marktsector met de ontwikkeling van de werkgelegenheid de aandacht. Kessler doet zich in deze beschouwingen kennen als een in de grond overwegend Keynesiaans georiënteerd macro-econoom met het accent op vraagschokken en minder op aanbodschokken of monetaire factoren. In die tijd was de eerste invalshoek, die historisch gesproken overigens de oudste aanspraken had, bij centrale bankiers bepaald niet uitzonderlijk.

Het scherpst kwam zijn vaak heel persoonlijke benadering van macro-economische vraagstukken naar voren in zijn monografie uit 1983 over de voorwaarden voor economisch herstel. Dit boeiende en soms diepgravende boekje van honderd pagina's is zijn op een na laatste publicatie en bevat als het ware zijn intellectueel beleidstestament en is de basis van zijn afscheidsrede op de UvA. Het demonstreert ook zijn grote betrokkenheid bij de slechte economische situatie van ons land en de wereld. In dit werkje schetst hij de zorgelijke economische situatie en trekt hij op grond van een fijnzinnige kwantitatieve analyse een aantal duidelijke beleidsconclusies om uit de economische impasse te geraken. Zijn opvallendste aandachtspunt betreft het herstel van de beheersbaarheid van de collectieve uitgaven. Belangrijk element daarin acht hij een streven naar verhoging van de kapitaal inkomensquote met tenminste twee procentpunt per jaar gedurende een reeks van jaren. Dat zou de kapitaalvorming ten goede komen en daarmee de creatie van nieuwe arbeidsplaatsen. Bovendien zou dit investeringsperspectief bieden en financieringsbronnen heropenen. Het stijgende financieringstekort van de overheid dat naar Kesslers verwachting hiermede gepaard zal gaan, acht hij onontkoombaar maar tijdelijk, daarbij kennelijk vertrouwend op inverdieneffecten. Door de verwachte economische groei als gevolg van dit beleid zou, naar Kesslers oordeel, de extra rentelast van de overheid slechts kortstondig op de begroting drukken. Deze zienswijze viel in beleidskringen op de Bank overigens niet overal in goede aarde. Parallel aan dit stimuleringsbeleid -Kessler spreekt naar ouderwets Keynesiaanse spraakgebruik van *functional finance*- bepleit hij een herstructurering van het bedrijfsleven met doorbreking van de institutionele verstarring. Aldus zou het ondernemersklimaat te verbeteren zijn en de noodzakelijke herallocatie van arbeidskrachten mogelijk worden. Ook beleidscoördinatie in Europa zou de overlevingskansen van de welvaartsstaat ten goede komen en de beleidsimpasse doorbreken. Het door Kessler voorziene ruime overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans zou dit beleid naar zijn opvatting trouwens ondersteunen³.

Wisselwerking markt- en budgetsector. Onderdelen van Kesslers analyse uit 1983 kwamen reeds eerder aan de orde en wel in zijn preadviezen van de

³ Als bijproduct van deze analyse van de wisselwerking tussen markt- en collectieve sector in het kader van zijn SER-werk ontwierp Kessler een eigen sectorindeling om het statistisch materiaal doelmatig te ordenen die later door medewerkers van de Bank werd gepubliceerd. Zie: 'Budgetsector en marktsector: achtergrond, techniek en implicaties van een alternatieve sectorindeling', *Kwartaalbericht De Nederlandsche Bank nr. 1*, Amsterdam, 1983, 27-44.

Vereniging voor Staathuishoudkunde uit 1978 en 1981 en zijn publicaties in *ESB* uit die tijd. In elk van deze geschriften staat centraal het behoud van de verzorgingsstaat, die hij een groot collectief goed vond en waard om te behouden. Om dat voor de toekomst zeker te stellen wil hij de marktsector koesteren als een noodzakelijke economische randvoorwaarde. Het feitelijke decor van zijn beschouwingen in die dagen was de verontrustend snel stijgende werkloosheid met het uitblijven van de creatie van nieuwe arbeidsplaatsen. Bijzonder was in dat verband zijn fascinatie voor het jaargangenmodel van het CPB uit het midden van de jaren zeventig. Dat model leidde tot de beleidsconclusie dat stijgende arbeidskosten een verkorting van de economische levensduur van de kapitaalgoederenvoorraad met uitstoot van arbeid tot gevolg had. Hij verdedigde daarom de opvatting dat de onvoldoende kapitaalsinvesteringen een gevolg ware van de te hoog opgelopen arbeidskosten in samenhang met een te laag verwacht reëel kapitaalrendement. Dit zag hij als de oorzaak van de tekortschietende creatie van nieuwe arbeidsplaatsen. Opvallend is dat Kessler in deze naar hun aard onversneden macro-economische studies de klassieke metafoor van de kringloopverstoring door vraaguitval kiest als centraal analytisch aangrijpingspunt zonder de monetaire factor in dat verband uitdrukkelijk aan de orde te stellen. Een interessante vraag is wat hem toen als beleidseconoom heeft bewogen. Dat weten we niet. Maar mogelijk was dat bekommernis om de afbraak van de na WOII opgebouwde verzorgingsstaat, al stond hij een zekere matiging in de verdere ontwikkeling wel voor omdat de marktsector die dringend nodig had en beheersbaarheid van de collectieve lasten noodzakelijk was.

In zijn afscheidscollege uit 1984 komt in iets andere inkleiding dit thema opnieuw naar voren. Opvallend is dat hij expliciet verklaart niet langer te willen spreken als centrale bankier, doch zijn eigen persoonlijk kijk te geven op de Nederlandse economie. Dat gold overigens ook voor zijn analyse en vooruitblik op de wisselwerking tussen markt- en collectieve sector uit 1982. In een eerdere analyse van de overlevingskansen van de verzorgingsstaat concludeerde de centrale bankier Kessler(1978) al dat het beleid moest blijven streven naar een overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans. In 1981 in een preadvies voor de Koninklijke Vereniging van de Staathuishoudkunde ging zijn aandacht in het bijzonder uit naar de bedreiging van de verzorgingsstaat met op de achtergrond de teruglopende werkgelegenheid, stijgende lastendruk en economische stagnatie. Kessler zag wel overlevingskansen. De dragende pijler voor de continuïteit van de verzorgingsstaat was in Kesslers visie de marktsector. Hij bepleit daarom matiging van de loonkosten en becijferde een noodzakelijke verlaging van het beschikbare arbeids- en overdrachtsinkomen per hoofd van om en nabij de vijftien procent ten einde economisch herstel te bewerkstelligen. Deze concrete beleidsaanbeveling uit 1981 ontlokte heftige kritiek in de dagbladpers. Zo noemde bijvoorbeeld *NRC-Handelsblad* Kesslers conclusie alarmerend. *Het Financieele Dagblad* sprak in zijn commentaar zelfs van het bittere medicijn van Kessler terwijl ook *de Volkskrant* afwijzend reageerde. Opvallend is dat de monetaire factor geleidelijk aan verdwenen was uit zijn argumentatie, alsof hij zich bevrijd voelde van de

beperkingen die zijn beleidsverantwoordelijkheid als centrale bankier hem stilzwijgend steeds had opgelegd. Verbreking van de kringloop blijft echter een analytische constante bij Kessler, zoals zijn laatste bijdrage over de markt- en budgetsector (Kessler, 1987a) laat zien. Hierbij gebruikt hij in navolging van zijn eerdere analyses hierover een afwijkende sectorindeling. Daarbij wordt het deel van de bedrijven dat afhankelijk is van bekostiging uit collectieve middelen aangemerkt als semi collectieve sector en niet als marktsector waarvan ze in de macro-economische analyse statistisch wordt afgesplitst. Kessler meent dat daardoor een zuiverder beeld van de wisselwerking tussen markt- en budgetsector ontstaat en scherpere beleidsconclusies volgen. Een en ander wordt geïllustreerd in de jaarverslagen van de Bank uit die tijd en een aantal adviezen door de SER waar hij aan meewerkte.

5 Kessler in het licht van de moderne economiebeoefening

Econoom van oude stempel ontvankelijk voor vernieuwing. Kessler was allereerst een traditioneel verbaal econoom, die zijn betoog meestal wel ondersteunde met kwantitatieve informatie ontleend aan de nationale rekeningen. In die zin was hij modern en zag hij in dat nieuwe ontwikkelingen, zoals het gebruik van econometrie bij de macro-economische analyse noodzakelijk was. Echt een liefhebber hiervan was hij echter niet. Mogelijk hing dat samen met zijn scholing en onvermogen er een stevige greep op te krijgen. Hij had een opvallende neiging telkens zelf het wiel te willen uitvinden en kon moeilijk accepteren dat bepaalde zaken in de professie algemeen waren aanvaard en niet meer ter discussie stonden. Een onschuldig voorbeeld is het mechanisch gebruik van de Lagrange-techniek uit de wiskunde bij het optimaliseren onder randvoorwaarden. Hij wou dat bewezen zien en het moet zijn gebrekkige wiskundige ondergrond zijn geweest die hem tot die wat bizarre houding aanzette tegen het gebruik om bewezen stellingen als een routine te benutten. Zijn veelal jongere werkomgeving kon die quasi kritische instelling bij tijd en wijle tot wanhoop brengen. Deze eigenschap verhinderde hem soms ook onbevooroordeeld nieuwe ontwikkelingen in het vak op hun waarde te schatten. Zo weigerde hij zich te verdiepen in het monetarisme dat in de jaren 1970 veld won met de latere Nobelprijswinnaar Milton Friedman als vernieuwende voortrekker. Die weigerachtige houding kan vermoedelijk niet geheel losgezien worden van zijn monetaire beleidsverantwoordelijkheid. Ze verklaart wellicht ook de weliswaar niet onkritische aandacht die hij lange tijd schonk aan het werk van de Britse Radcliffe-commissie uit 1958. Hij wijdde er vier jaar nadien zelfs in zijn oratie op de UvA uitgebreide aandacht aan, maar zweeg tegelijkertijd over Friedmans vernieuwende monetaire studies voor de VS uit diezelfde tijd. Terecht concludeerde Kessler (1962) toen overigens wel dat veel van de voorstellen van deze Britse commissie weinig houvast boden voor het monetaire beleid in de praktijk. Maar het ontging hem tegelijkertijd dat de bevindingen van Radcliffe empirisch niet of nauwelijks onderbouwd waren en

daarom veel kritiek uitlokten. Voor het statistisch degelijke monetaire pionierswerk van Friedman, dat toen al in ruime kring bekend was, had hij evenmin oog. Daarbij zou men wellicht kunnen aanvoeren dat dit voor het overleg van de Bank met het bankwezen minder opportuun was maar erg overtuigend is zulk verweer niet. De Radcliffe-commissie is thans geheel vergeten maar het werk van Friedman overtuigend bekroond (Fase 2002). Niets kon Kessler echter bewegen wetenschappelijk de monetarist Friedman serieus te nemen en zich open te stellen voor diens opvattingen in plaats van deze als eenzijdig af te serveren. Kessler concludeerde destijds overigens terecht en in afwijking van Friedman dat het monetaire beleid niet almachtig is en andere begeleidende beleidsinstrumenten onmisbaar kunnen zijn. Hij verzette zich daarom ook halsstarrig tegen monetaire nieuwigheden als basisgeld al kon dat niet verhinderen dat dit onderwerp op de agenda van de jaarlijkse bijeenkomst in 1978 van centrale bankeconomen op de BIB stond met ook een bijdrage vanwege de Bank (Fase 1980).

Kessler kon zich soms nodeloos verwarren in ingewikkelde wiskunde, zoals in zijn commentaar uit 1950 op het proefschrift van Zijlstra. Van een loopbaan als centrale bankier was toen in de verste verte nog geen sprake. In dit merkwaardige besprekingsartikel lijkt de algebra een loop met Kessler (1950) te nemen waardoor de realiteit soms geheel uit het oog verdween. Tegenover deze jeugdzonde staat echter heel veel positiefs. Daarbij valt in het bijzonder op Kesslers vermogen om economische vraagstukken telkens opnieuw te overdenken om tot gegronde en doelmatige antwoorden te komen. Die werden bovendien in alle openheid aan de orde gesteld ongeacht of zijn gesprekspartners collega's, medewerkers op de Bank of studenten waren. Ook kon hij de Nederlandse taal soms op verrassende wijze inzetten om beleidsdilemma's tot een analytisch bevredigende synthese te brengen zonder dat er sprake was van terminologische cosmetica. Een fraai voorbeeld is zijn onderscheid tussen het grote en kleine monetaire beleid, waarmee hij de wisselkoerspolitiek ten tijde van het Europese Monetaire Stelsel bedoelde wat achteraf gezien het voorportaal van de toetreding van ons land tot de EMU werd. Die politiek leek soms in tegenspraak te staan met het op beheersing van de geldhoeveelheid gerichte grote monetaire beleid van de Bank. Dit voorbeeld mag gelden als een illustratie van het feit dat hij door woordkeuze met een subtiele monetaire terminologie soms zeer goede diensten kon bewijzen aan de praktijk van de beleids wereld. Veel van deze subtiele arbeid verscheen overigens in de jaarverslagen van de Bank waarin Kessler met zijn staf een belangrijke aandeel had (Zijlstra, 1985).

Productief economisch auteur. Kessler was naar de maatstaven van zijn tijd en in vergelijking met velen van zijn academische collega's een productief auteur. Van zijn hand verschenen ruim dertig publicaties die tezamen ongeveer duizend gedrukte pagina's in boekformaat tellen. Deze jarenlange wetenschappelijke arbeid werd hij op 15 september 1978 bekroond met de Pierson penning, de hoogste onderscheiding die een Nederlands econoom ten deel kan vallen. Hij ontving deze penning tegelijkertijd met Goedhart nadat volgens Holtrop (1978) in zijn laudatio

de Pierson-penning bijna twintig jaar niet meer was toegekend omdat hij in de vergetelheid was geraakt. De lofrede voor beide bekroonden werd uitgesproken door Holtrop als voorzitter van de Mr. N.G. Pierson Fonds die sinds 1909 de prijs periodiek placht toe te kennen. Deze gebeurtenis van het najaar 1978 vond plaats in de grote directiezaal van de Bank. Het is zeker geen toeval geweest dat juist bij deze instelling, waar de drie betrokkenen: Goedhart, Holtrop en Kessler, destijds hun wetenschappelijke monetaire pioniersarbeid hadden verricht, de uitreiking met receptie plaats vond. Beiden genoten er blijkens enkele bij die gelegenheid gemaakte en bewaard gebleven foto's zichtbaar van.

6 Besluit en conclusies

Onafhankelijk economisch en monetair denker. De monetaire econoom Kessler werkte in een wereld waar de geldtheorie grotendeels nog een zaak van centrale banken was. Hun beleidsinstrumenten waren de discontopolitiek, openmarkt transacties en beheersing van de geldhoeveelheid. Die fungeerden tot de beginjaren 1970 in een stelsel van overwegend vaste wisselkoersen met meestal redelijk stabiele prijzen voor goederen en diensten alsook financiële activa. Vanaf toen nam door verschillende oorzaken de inflatie enorm toe evenals de werkloosheid waardoor men sprak van stagflatie. Deze werd in Nederland en elders bestreden met een afwisselend succesvol strak geldhoeveelheidsbeleid aangevuld met rentepolitiek. Onder invloed van de zeer hoge inflatie in de jaren 1970 keerde ook de academische belangstelling voor de monetaire factor terug. Tegelijkertijd won die aan belang in het macro-economische beleid en denken. Ook in Nederland was dat het geval waarbij Kessler zijn eigen monetaire invalshoek koos. Met de opkomst van het monetarisme in de jaren 1970 en werd monetaire economie weer een gerespecteerde academische discipline. Hieraan leverde Kessler met zijn staf op de Bank zelfstandige bijdragen en werden zij serieuze deelnemers aan het monetaire debat. In deze ontwikkeling speelde de monetaire econoom Kessler mede een rol al moest hij weinig hebben van het monetarisme en de in dat verband nieuwe verschijnselen als basisgeld of rationele verwachtingen. Wel aanvaardde hij aarzelend het binnenkomen van de monetaire econometrie die mede door zijn welwillende houding juist op de Bank vastberaden van de grond kwam. In dat verband gaf hij ruimhartig steun aan nieuwe impulsen voor het monetaire onderzoek al bleef er een voortdurend spanningsveld bestaan tussen zijn theoretische inzichten en feitelijke beleidsverantwoordelijkheid.

De vraag kan worden gesteld welke dynamiek schuil gaat achter de ontwikkeling van het economische en monetaire denken van Kessler. De Amerikaanse economische wetenschapshistorici Landreth en Colander (1994) formuleren twee hypothesen ter verklaring van die ontwikkeling in het algemeen. Enerzijds is die wat zij typeren als de *relativist approach*. Anderzijds is er ook de *absolute approach* als hypothese om die ontwikkeling te beschrijven. De eerste benadering veronderstelt dat de feitelijke economische vraagstukken bepalend zijn

voor de inhoud van de ontwikkeling in het denken. De andere zienswijze, door de methodologen van de economie wel de Whig visie genoemd met het sinds zijn verschijnen vele malen herdrukte boek van Blaug (1962) als schoolvoorbeeld of dat van Roncaglia (2005) als andere illustratie, acht de interne vooruitgang met toenemende professionalisering van het vak de drijvende kracht achter die evolutie binnen het vak staathuishoudkunde. In het geval Kessler ligt het zeker niet zo zwart-wit en lijkt een synthese van beide dogmen historische invalshoeken de meest realistische om Kesslers intellectuele economische ontwikkeling te verklaren. Voor de geleerde Kessler neigt de verklaring naar de *relativist approach* hypothese van Landreth en Colander.

Steller van vragen en onstuitbaar zoeker naar antwoorden . Terugkerend tot de mens van vlees en bloed kan men Kessler op grond van de beschrijving in dit artikel tot de volgende slotsom komen. Naar karakter was Kessler een steller van vragen en zoeker naar antwoorden die hij telkens opnieuw ter discussie stelde. Daarnaast was hij een beminnelijke academicus en centrale Bankdirecteur die scherp kon zijn in discussies maar altijd met respect voor afwijkende zienswijzen. Mogelijk hing dat samen met zijn innerlijke religieuze overtuiging die vermoedelijk in de richting van de Soefi beweging ging. Typerend voor Kessler is wellicht ook het persoonlijk met de hand geschreven versje dat hij op 5 december 1981 deed toekomen aan zijn voormalige medewerkers en auteurs in het vriendenboek bij zijn 65^e verjaardag, hem eerder die week aangeboden. Aldus bracht hij op geheel eigen wijze zijn dankbaarheid voor de bijdragen tot uitdrukking. Wat hij mij toen schreef volgt hier:

Het liber dat mij is gegeven

Doet de samenwerking herbeleven

Die het kenmerk vormt van het bedrijf der Bank

Met het inzicht dat werd geboren

Ging ook de vriendschap gloren

Voor dit alles: mijn onuitsprekelijke dank!

Deze woorden lijken toepasselijk als een samenvattende slotconclusie van dit opstel over de wetenschapsman en centrale bankier Kessler. Het voorgaande laat ook zien, om de titel van de met de Erasmusprijs 2005 bekroonde bundel *Wetenschap is cultuur* door Schaffer en Shapin (2005) te parafraseren, dat wetenschap deel uitmaakt van onze cultuur. Dat geldt zeker voor de wijze waarop Kessler het vak staathuishoudkunde of sociale economie beoefende. Hierin vond Kessler grotendeels zijn levensvulling ten behoeve van de samenleving. En hij deed dat met gezond verstand en intellectueel plezier.

Auteur

Martin M.G. Fase (mmg.fase@planet.nl) is emeritus hoogleraar monetaire economie op de UvA dat hij er in 1985-2002 als opvolger van Kessler doceerde.

Tot zijn terugtreden in 2001 was hij tevens onderdirecteur van De Nederlandsche Bank, verantwoordelijk voor wetenschappelijk onderzoek en econometrie. Is sinds 1987 lid van de KNAW en ontving in 1996 de Pierson penning. Eerder, gedurende 1978-1985, was hij deeltijdhoogleraar bedrijfsstatistiek en marktonderzoek op de Erasmus Universiteit Rotterdam. In 1969-1971 werkte hij op de universiteiten van Madison, Wisconsin en van Berkeley, Californië in de VS. In de zomer van 1975 was hij Rackham Fellow visiting scholar op de universiteit van Michigan, Ann Arbor.

Literatuur

- Beaufort Wijnholds, J.A.H. de, J. de Haan, L.H. Hoogduin, P.M. Mallekoote en A.A.T. Wesseling (red.), 1990, *Monetaire diagnose en therapie: een selectie uit het werk van prof. dr. G.A. Kessler oud directeur van de Nederlandsche Bank*, Amsterdam, Nederlands Instituut voor het Bank- en Effectenbedrijf.
- Blaug, M., 1962, *Economic theory in retrospect*, Homewood, Ill., R.D. Irwin.
- Bosman, H.W.J. en J.C. Brezet (red.), 1987, *Sparen en investeren, geld en banken*, Leiden/Antwerpen, Stenfert Kroese.
- Butter, F.A.G. den en J.B. Kuné, 1976, De functionele vorm van de geldvraag vergelijking in Nederland 1952:I-1971:IV, *Tijdschrift voor Economie en Management*, vol. 21: 169-177.
- Butter, F.A.G. den en M.M.G. Fase, 1981, The demand for money in EEC countries, *Journal of Monetary Economics*, vol. 8: 201-230.
- Cramer, J.S. en M.M.G. Fase, 2011, Jacques Jacobus Polak, 28 april 1914-26 februari 2010, *Levensberichten en herdenkingen*, Amsterdam, KNAW: 128-134.
- DNB, 1982, Kwartaalconfrontatie van middelen en bestedingen 1957-1980, Amsterdam, DNB.
- DNB, 1986, *Kwartaalconfrontatie van middelen en bestedingen 1957-1984*, *Statistische Cahiers nr. 1*, Deventer/ Amsterdam, Kluwer/DNB.
- Dierick, A.M., 1967, De liquiditeitsquote als variabele factor, *Maandschrift Economie*, vol. 31: 150-157.
- Dunnen, E. den, M.M.G. Fase en A. Szász (red.), 1981, *Zoeklicht op beleid*, Leiden/Antwerpen, Stenfert Kroese.
- Fase, M.M.G., 1972, Obligatierendement en inflatieverwachtingen: een kwantitatieve analyse van de ervaringen in Nederland, *Economisch Kwartaaloverzicht Amrobank no. 30*: 5-11.
- Fase, M.M.G., 1973, A principal components analysis of market interest rates in the Netherlands 1962-1970, *European Economic Review vol. 4*: 439-478.
- Fase, M.M.G., 1975, Verruiming of verschraling: een poging het liquiditeitsbegrip empirisch af te bakenen, in: *Selecte Studies*, Utrecht, Rabobank: 9-31.
- Fase, M.M.G., 1976, The interdependence of short term-interest rates in the major financial centres of the world: evidence for 1962-1972, *KYKLOS vol. 29*: 63-96.
- Fase, M.M.G., 1979, The demand for financial assets: the time series evidence for the Netherlands 1963:II-1975:IV, *European Economic Review vol. 12*: 381-394.
- Fase, M.M.G., 1980, Monetary base control: a useful alternative for the Netherlands?, *De Economist vol. 128*: 189-204.

- Fase, M.M.G., 1981, Financiële activa, rentevorming en monetaire beheersbaarheid: proeve van een monetaire kwartaalmodel voor Nederland, in: Den Dunnen *et al.*, 1981: 43-81.
- Fase, M.M.G., 1987, Geld en inkomen: een macro-economisch debat van 25 jaar, In: Bosman *et al.*, 1987: 187-214.
- Fase, M.M.G., 1994, Rise and demise of Dutch monetarism: the Schumpeter-Koopmans-Holtrop connection, *History of Political Economy vol. 26*: 21-38.
- Fase, M.M.G., 1995, The demand for commercial bank loans and the lending rate, *European Economic Review vol. 39*: 99-115.
- Fase, M.M.G., 2000, *Tussen behoud en vernieuwing: geschiedenis van de Nederlandsche Bank 1948-1973*, 's-Gravenhage, SDU.
- Fase, M.M.G., 2002, *Van droom naar daad: veertig jaar monetaire economie in vogelvlucht*, Amsterdam, Vossiuspers UvA.
- Fase, M.M.G., F.A.G. den Butter, A.P. Huijser, P. Kramer en W.C. Boeschoten, 1984, *MORKMON: een kwartaalmodel voor macro-economische beleidsanalyse*, Amsterdam/Deventer, De Nederlandsche Bank/Kluwer.
- Fase, M.M.G. en J.B. Kuné, 1974, De vraag naar liquiditeiten in Nederland 1952-1971, *De Economist vol. 122*: 326-356.
- Fase, M.M.G., M.J. 't Hooft Welvaars, H.W. Lambers en J. Zijlstra, red., 1982, *Neutraal Geld: een keuze uit de geschriften van prof. Mr. J.G. Koopmans*, Leiden/Antwerpen, Stenfert Kroese.
- Fase, M.M.G. en M. van Nieuwkerk, 1975, Anticipated inflation and interest rates in an open economy: a study of the Gibson paradox for the Netherlands, in: F. Masera, A. Fazio en T. Padoa Schioppa, eds., *Econometric research in European central banks*, Rome, Banca d'Italia: 297-321.
- Friedman, M., *The relationship of prices to economic stability and growth*, Washington D.C., U.S. Government Printing Office, 1958. Herdrukt als: The supply of money and changes in prices and output in: M.Friedman, *The optimal quantity of money*, Chicago, Aldine, 1969: 171-187.
- Friedman, M. en D. Meiselman, 1963, The relative stability of monetary velocity and the investment multiplier in the United States, 1897-1958, in: *Stabilization policies*, Englewood Cliffs NJ, Prentice Hall, 1963: 165-268.
- Friedman, M. en A.J. Schwartz, 1963, *A monetary history of the United States 1867-1960*, Princeton, Princeton University Press.
- Holtrop, M.W., 1978, Een terugblik op Mr. N.G. Pierson, *De Economist vol. 126*: 449-455.
- Kessler, G.A., 1950, De objectieve determinanten van de omloopsnelheid van het geld, *De Economist vol. 98*: 417-424.
- Kessler, G.A., 1958, *Monetair evenwicht en betalingsbalans evenwicht*, Leiden, Stenfert Kroese.
- Kessler, G.A., 1961, Vergelijking van twee monetaire modellen, *De Economist vol. 109*: 396-409.
- Kessler, G.A., 1962, Geld en maatschappij, *De Economist 110*: 207-227.
- Kessler, G.A., 1972, Monetary analysis and monetary policy in: M.W. Holtrop, *Money in an open economy: selected papers on monetary policy, monetary analysis and central banking*, Leiden, Stenfert Kroese: XXV-XLVI.
- Kessler, G.A., 1974, Monetaire indicatoren, in: V. Halberstadt, G.A. Kessler en J.J. KLant, red., *Economie in Overleg*, Leiden, Stenfert Kroese: 277-302.
- Kessler, G.A., 1975, Inflation: diagnosis and therapy, *De Economist vol. 123*: 507-530.
- Kessler, G.A., 1977, Slangarrangement, concurrentiepositie en inflatie, *Economisch Statistische Berichten vol. 62*: 1131-1134.

- Kessler, G.A., 1978, Internationale stagflatie bij vaste en flexibele wisselkoersen, Preadvies voor de Vereniging van Staathuishoudkunde, Leiden, Stenfert Kroese: 109-159.
- Kessler, G.A., 1979, De publieke sector in de jaren tachtig: een terugblik en vooruitblik op de wisselwerking tussen de collectieve sector en de marktsector, *Economisch Statistische Berichten vol. 64*: 1065-1072.
- Kessler, G.A., 1981a, Overlevingskansen van de verzorgingsstaat, Preadvies voor de Vereniging van Staathuishoudkunde, Leiden, Stenfert Kroese: 81-143,
- Kessler, G.A., 1981b, De invloed van het Nederlandse monetaire en wisselkoersbeleid op de ontwikkeling van de werkgelegenheid, *Maandschrift Economie vol. 45*: 53-80.
- Kessler, G.A., 1983, *Voorwaarden voor economisch herstel: de zorg voor de economische kringloop en economische structuur*, Economische monografieën, Universiteit van Amsterdam.
- Kessler, G.A., 1985, Monetary conditions for economic recovery: the Dutch perspective, in: C. van Ewijk en J.J. Klant, eds., *Monetary conditions for economic recovery*, Dordrecht, Nijhoff: 279-311.
- Kessler, G.A., 1986, Van monetair conditiemodel tot monetair causaal submodel, in: W. Driehuis en R.A. de Klerk, red., *Economie als spel*, Leiden/Antwerpen, Stenfert Kroese: 123-147.
- Kessler, G.A., 1987a, Functionele schuldfinanciering, in: Bosman *et al.*, 1987: 215-236.
- Kessler, G.A., 1987b, Wisselkoersbeleid en monetair beleid, in: A. Knoester, red., *Lessen uit het verleden, 125 jaar Vereniging voor de Staathuishoudkunde*, Leiden/Antwerpen, Stenfert Kroese: 439-460.
- Koopmans, J.G., 1933, Zum Problem des "neutrales" Geldes, in: F.A. Hayek, red., *Beiträge zur Geldtheorie*, Wenen, Springer: 211-359. Herdrukt in Fase *et al.* (1982).
- Korteweg, P., 1975, 'The significance of recent experience with monetary policy in shaping future economic policy, in: C. van Ewijk en J.J. Klant, eds., *Monetary conditions for economic recovery*, Dordrecht, Nijhoff: 263-277.
- Landreth, H. en D.C. Colander, 1994, *History of economic thought*, Boston, Houghton Mifflin.
- Porsius, P., 1979, De seizoenbeweging van de geldmarktrente in Nederland, 1962-1974, in: J.J. Klant, W. Driehuis, H.J. Bierens en A.J. Butter, red., *Samenleving en onderzoek*, Leiden/Antwerpen, Stenfert Kroese: 257-274.
- Roncaglia, A., 2005, *The wealth of ideas: a history of economic thought*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Schaffer, S. en S. Shapin, 2005, *Wetenschap is cultuur*, Amsterdam, Boom.
- Straaten, A.J. van, 1989, *Veertig jaar monetaire en financiële analyse door De Nederlandsche Bank 1947-1986*, Amsterdam, NIBE.
- Vanthoor, W.F.V., 1993, *Een oog op Holtrop: grondlegger van de Nederlandse monetaire analyse*, Amsterdam, DNB.
- Zijlstra, J., 1948, *De omloopssnelheid van het geld en zijn betekenis voor de geldwaarde en monetair evenwicht*, Leiden, Stenfert Kroese.
- Zijlstra, J., 1985, *Gematigde monetarisme: 14 jaarverslagen van de Nederlandsche Bank n.v. 1967-1980*, Leiden/Antwerpen, Stenfert Kroese.